Розділ 1.
Психологія як наука

Лекція 1. Загальне уявлення про психологію як науку

Вивчивши тему лекції, ви повинні уміти:

- проаналізувати область явищ, які вивчаються психологією, та сформулювати її предмет та завдання;
- виявити, що може дати вивчення психології сучасному фахівцю;
- розкрити основні розділи психології як науки;
- визначити місце психології в системі знань про людину.

Область явищ, які вивчаються, та призначення психології

У постійному розвитку науки то одна, то інша її галузь виступає фаворитом. Так було з механікою, біологією, кібернетикою і соціологією. В останнє десятиріччя фаворитом стала психологія. Зацікавлені в ній педагоги, лікарі, менеджери, інженери, юристи, політики.

Що вивчає психологія?

Психологія володіє особливими якостями в порівнянні з іншими науковими дисциплінами. Як системою знань нею володіє небагато. Однак з областю явищ, що вивчаються цією наукою, стикаються всі: вона представлена у вигляді наших власних відчуттів, образів,

уявлень, явищ пам'яті, мислення, мови, волі, інтересів, потреб, емоцій, сновидінь тощо. Психологія (psyche – душа, 1ogos – вчення, наука) якраз і вивчає цей світ суб'єктивних (душевних) явищ, процесів і станів, що усвідомлюються або не усвідомлюються самою людиною.

Однак тут необхідні деякі уточнення. Предмет і завдання психології в різні часи і різними вченими розумілися по-різному, про що мова піде пізніше. Крім того, названі вище суб'єктивні явища (явища людської душі, "внутрішнього" світу) стають предметом розгляду не тільки психології, але і логіки, педагогіки, фізіології й інших наук. Що ж характерно для підходу до них з боку психології?

Одна з точок зору така. Психологія вивчає переважно орієнтовну функцію душевних (психічних) явищ, тобто участь їх в аналізі проблемної (нової для суб'єкта, незвичайної) ситуації, побудові внутрішнього (уявного) плану подальшої дії, контролю за її ходом. Пояснимо сказане на прикладі. Ми дихаємо, як правило, лише за рахунок чисто фізіологічної (позапсихічної) регуляції дихання. Однак коли в кімнаті стає нестерпно задушливо, починає "працювати" психіка: оцінюються чинники даної ситуації, встановлюється їх зв'язок, визначається шлях її зміни (відкрити вікно або вийти з кімнати) тощо, тобто здійснюється орієнтування в плані образу ситуації, що змінилася.

Що дає вивчення психології?

Всім важливо зрозуміти, що хочуть, що можуть оточуючі нас люди, як орієнтуватися в особливостях пам'яті і мислення, характеру і темпераменту, мотивах поведінки. Не маючи таких орієнтирів у складних процесах міжособистісної взаємодії і спілкування, доводиться нерідко йти навмання, робити помилки, діючи інколи нетактовно, набуваючи ворогів там, де могли б бути друзі. Не менш важливо зрозуміти і свої можливості, достоїнства і недоліки, одним словом, уміти психологічно достовірно охарактеризувати самого себе як особистість. Цим завданням якраз і відповідає система знань, що іменується психологією. Вона корисна просто людині, так би мовити, для особистих цілей, щоб розуміти стан своєї власної душі, а при необхідності свідомо вносити в нього зміни (аутотренінг,

нейролінгвістичне програмування, медитація); вона необхідна батькам і педагогам, щоб знати, що відбувається в душах дітей, надавати їм першу психологічну допомогу, коректувати їх психічний розвиток; вона просто необхідна для ділової людини, щоб приймати відповідальні рішення з урахуванням психологічного стану партнерів, уміло впливати на їх симпатії й антипатії, переконання і смаки; без неї також не обійтися інженеру, що вирішує завдання надійності дій операторів.

Основні розділи психології як науки

За безпосередньою участю таких психічних явищ, як відчуття і сприйняття, увага і уява, пам'ять і мислення, людина пізнає себе і навколишній світ. Тому розділ психології, що вивчає ці явища, називається **психологією пізнавальних процесів.**

Інші психічні явища визначають можливість самореалізації людини і специфіку її ставлення до інших людей, мобілізують її на ціле-спрямовані дії, тобто безпосередньо управляють вчинками людини. Їх іменують психологічними властивостями і станами особистості, до них відносять схильності і здібності, характер, потреби і мотиви, волю, почуття, емоції тощо. Відповідний розділ науки про душевні явища називають **психологією особистості.**

Людина щоденно спілкується з іншими людьми, без чого неможливий її інтелектуальний і етичний розвиток, професійна діяльність. У ході такого спілкування складаються міжособистісні стосунки між людьми – офіційні і неофіційні, ділові й особисті і, нарешті, інтимні відносини (потяг, любов, дружба). Психологічні аспекти даних явищ, участь у них душевних станів і процесів вивчає **психологія людського спілкування.**

Вивчення психології починається із засвоєння загальних (фундаментальних) понять і положень, що характеризують психіку поведінки людей незалежно від того, хто вони, який у них вік і якою діяльністю вони займаються. Внаслідок такої універсальності ці знання об'єднуються під назвою **загальна психологія.**

Її доповнюють **спеціальні галузі психології:** генетична, що вивчає спадкові механізми психіки і поведінки; диференціальна, що

розглядає психологічні відмінності як між індивідами, так і між групами людей; педагогічна, що досліджує психологічні аспекти навчання і виховання тощо.

Психологія в системі знань людини

Психіку і поведінку людини неможливо зрозуміти без знання її природної і соціальної суті. Тому вивчення психології передбачає знайомство з біологією людини, знання будови і функціонування її центральної нервової системи (ЦНС). Конкретно зв'язок між психічними явищами і діяльністю ЦНС розглядається **фізіологією вищої нервової діяльності.** Психологія тісно пов'язана з **історією** суспільства і його культури, оскільки у формуванні вищих психічних функцій людини вирішальну роль зіграли головні історичні досягнення цивілізації – знаряддя праці і знакові системи. Поглибленому розумінню психіки людини сприяє знання основ **соціології.** Про це красномовно свідчить бурхливий розвиток **соціальної психології,** що допомагає зрозуміти, яким чином людина набуває психічних властивостей соціально орієнтованої поведінки.

Свідомість, мислення і багато інших психічних явищ не дані людському індивіду від народження, а формуються в онтогенезі (індивідуальному розвитку), в процесі її виховання й освіти. Звідси зрозумілий зв'язок психології людини з **педагогікою**. Нарешті, прийнято вважати (і це справедливо), що психологія тісно пов'язана з **філософією**, оскільки зародилася як особлива наукова дисципліна в її надрах. У будь-якому випадку, психологічне "вимірювання" особистості важко було б виділити і вивчити, не орієнтуючись на філософське вчення про людину, специфіку її буття (індивідуального і суспільного), природу людського пізнання і діяльності.

Перевірте свої знання

1. Область яких явищ вивчає психологія? Назвіть конкретні психічні явища.
2. Іноді предмет психології визначають як область душевних явищ. Психіка людини і її душа – це одне і те ж?
3. Що може дати вивчення психології фахівцеві вищого профілю?

Якими психологічними знаннями вам вже доводилося користуватися? Чи вважаєте ви себе хорошим психологом, знавцем людини?

4. Перерахуйте деякі з вже відомих тобі розділів психологічної науки. Крім названих в тексті, виділяють ще психологію релігії, психологію сім'ї і шлюбу, психологію праці, інженерну психологію, психологію мистецтва. Спробуйте за допомогою словника з психології встановити їх предмет і завдання.
5. Які зв'язки існують між психологією і філософією? Що вивчає соціологія і чим вона може бути корисна психології?

Література

Гальперин П.Я. Введение в психологию. – М., 1976. – Гл. 1.
История зарубежной психологии. 30-60-е годы XX века. Тексты. – М., 1986. – С. 293-311.
Краткий психологический словарь. – М., 1985.
Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М., 1981. – С. 410-435.
Лурия А.Р. Эволюционное введение в психологию: Курс лекций. – М., 1988. – С. 3-32, 77-125.
М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник. – К., 2000. – С. 38-68.
Немов Р.С. Психология: Учебник. – М., 1994. – Кн. 1, разд. 1.
Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – М., 1989. – Т. 1.
Психология: Словарь. – М., 1990.
Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов та ін. – К., 1999. – С. 12-74.